

อุดมศึกษาไทยในทศวรรษหน้า

ศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร ศรีสอาน*

1. ความนำ

หากพิจารณาสัมฤทธิ์ผลในการประกอบภารกิจด้านต่าง ๆ ของอุดมศึกษาไทย ตลอดระยะเวลา 70 กว่าปีที่ผ่านมา จะเห็นว่าอุดมศึกษาไทยได้สนองความต้องการในการพัฒนาประเทศในแต่ละยุค แต่ละสมัยมาด้วยดีโดยลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภารกิจในด้านการผลิตและพัฒนากำลังคนระดับสูง ตอบสนองความต้องการของรัฐและภาคการผลิตสมัยใหม่ นับตั้งแต่สมัยของการพัฒนาระบบราชการ มาจนถึงการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมระยะต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงของประเทศในปัจจุบัน ได้ชี้ถึงความจำเป็นที่ประเทศจะต้องมีความไวในการปรับตัวมากยิ่งขึ้น ทั้งในด้านการปรับตัวทางเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะภาคอุตสาหกรรม การปรับตัวด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ไทยกำลังมีบทบาทมากขึ้น ทั้งในเชิงการเมืองและการค้า การปรับตัวในทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้รับผลกระทบจากกระแสความเจริญที่มากับกระบวนการพัฒนาประเทศ ตลอดจนการปรับตัวในด้านประชากรและสิ่งแวดล้อม ที่มีแนวโน้มที่จะเป็นปัญหายิ่งขึ้นในอนาคต

ในฐานะที่อุดมศึกษาได้มีบทบาทสำคัญในการสนองตอบนโยบายการพัฒนาประเทศมาโดยตลอด แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงและประเด็นการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จึงเป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อที่ทำนายสำหรับอุดมศึกษาที่จะปรับตัวให้ทันต่อความต้องการที่เกิดขึ้น เพื่อให้อุดมศึกษา

เป็นกิจการที่มีพลวัตของการดำรงอยู่อย่างมีความหมายต่อสังคม

ประเด็นการพัฒนาในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาองค์ความรู้และเทคโนโลยี ตลอดจนการพัฒนาและฟื้นฟูสภาพสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ล้วนแต่สะท้อนให้เห็นภารกิจของอุดมศึกษาที่กำลังเปลี่ยนไป การปรับตัวของอุดมศึกษาจะนำมาซึ่งโฉมหน้าใหม่ของการปฏิบัติการ ที่มีขอบเขตกว้างขวางยิ่งขึ้น และเอื้ออำนวยให้อุดมศึกษาสามารถเป็นกลไกนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในการปรับปรุงโฉมหน้าใหม่ของภารกิจอุดมศึกษาไทยในด้านต่าง ๆ ควรยึดถือหลักการสำคัญ 4 ประการ คือ ความเสมอภาคและการกระจายโอกาส (Equity) ความเป็นเลิศและคุณภาพ (Excellence) ความมีประสิทธิภาพ (Efficiency) และความเป็นสากลของการอุดมศึกษา (Internationalization) ทั้งนี้เพื่อเป็นการกระตุ้นให้อุดมศึกษาพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และก้าวกระโดดสู่สังคมสูงส่งและประเทศชาติ

2. โฉมหน้าใหม่ของอุดมศึกษาไทยในทศวรรษหน้า

สภาพความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทศวรรษนี้ สังคม สิ่งแวดล้อม ประชากร ตลอดจนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อันเป็นบริบทในการปรับตัวของอุดมศึกษา ทำให้เห็นโฉมหน้าใหม่ของสถาบันอุดมศึกษาในด้านต่าง ดังนี้

* Ph.D. (Educational Administration) ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย

ด้านการจัดการศึกษา

1. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทุกระดับอย่างต่อเนื่อง

แนวโน้มการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การแข่งขันทางการค้าระหว่างประเทศ และการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างการผลิตและตลาดแรงงานที่ต้องการแรงงานที่มีฝีมือมากขึ้น แสดงว่าเป้าหมายการจัดการศึกษาของสถาบันอุดมศึกษามักจะจำกัดอยู่แต่การผลิตกำลังคนระดับสูงได้อีกต่อไป เพราะประสิทธิภาพของระบบเศรษฐกิจจะต้องเกิดขึ้นตั้งแต่ฐานวัตถุดิบต้นทางในภาคเกษตรไปจนถึงฐานการผลิตปลายทางในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ประสิทธิภาพของกิจการจะเกิดขึ้นได้ จึงต้องอาศัยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทุกระดับอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างฐานการผลิตบุคลากรที่มีประสิทธิภาพ ในการนี้ กลุ่มเป้าหมายของอุดมศึกษาจึงจะต้องมีความหลากหลายยิ่งขึ้นจากเดิมซึ่งมีกลุ่มอายุอุดมศึกษา (18 - 22 ปี) เป็นหลักไปสู่กลุ่มเป้าหมายในวัยแรงงานในภาคการผลิตต่าง ๆ ตลอดจนกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เช่น กลุ่มผู้ใช้แรงงานในเขตเมืองใหญ่ กลุ่มเกษตรกรในชนบท กลุ่มแรงงานสตรี เป็นต้น

อุดมศึกษาจะต้องทุ่มเทให้กับการผลิตและพัฒนา กำลังคนทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อรองรับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมที่ต้องการกำลังคนระดับสูง ด้านนี้อีกมาก แม้ว่าปัจจุบันจะได้มีโครงการเร่งรัดการผลิตบัณฑิตทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแขนงต่าง ๆ โดยเฉพาะทางวิศวกรรมศาสตร์หลายโครงการ แต่ในอนาคตอัตราความต้องการก็จะยังเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และสถาบันอุดมศึกษาจะต้องมีส่วนสนองความต้องการอันนี้ ทั้งในระดับต่ำกว่าปริญญา ระดับปริญญาตรี ไปจนถึงระดับบัณฑิตศึกษา

นอกจากนี้ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของตลาดแรงงาน และความต้องการกำลังคน ทำให้กลไกการผลิตและพัฒนา กำลังคนต้องมีพลวัตและความไวในการปรับตัวสูง หลักสูตรรูปแบบใหม่ที่อิงฐานความต้องการในวิชาชีพเฉพาะทางจะทวีปริมาณและความสำคัญยิ่งขึ้น หลักสูตรวิชาเอกสาขาใหม่ๆ ที่เกิดจากความต้องการของตลาดแรงงาน หลักสูตรเชิงสหวิทยาการ และหลักสูตรที่จัดขึ้นในสถานประกอบการเป็นตัวอย่างของนวัตกรรมของการจัดการศึกษาที่จะมีมากขึ้นในอนาคต

2. การศึกษาเพื่อคุณภาพชีวิตและการศึกษาต่อเนื่อง

สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนแรงกดดันทางเศรษฐกิจที่มีต่อประชาชน แสดงถึงความจำเป็นของการศึกษาในลักษณะใหม่ ๆ นอกกรอบปกติที่เน้นการให้ข้อมูลข่าวสาร

ความรู้แก่ประชาชนในวงกว้าง เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต พัฒนาการงานอาชีพ และรักษาสมดุลของสภาพแวดล้อม โดยอาศัยระบบการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ และเปิดโอกาสให้สถาบันอุดมศึกษาสามารถออกไปสัมผัสประชาชนได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

บทบาทด้านการศึกษาต่อเนื่องที่เพิ่มมากขึ้น ควบคู่ไปกับการเพิ่มความหลากหลายของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งให้เห็นว่ากลไกและเงื่อนไขการได้รับโอกาสทางการศึกษาจากอุดมศึกษาจำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มด้วย ทั้งการศึกษาในระบบเดิมที่มีการให้โอกาสแก่ผู้ด้อยฐานะทางเศรษฐกิจสังคม การศึกษาทางไกลไปจนถึงการศึกษานอกระบบที่อาศัยเครือข่ายการสื่อสารมวลชนของสถาบันอุดมศึกษาที่ควรพัฒนาขึ้นในอนาคต

3. การศึกษาที่มีความเป็นสากล

แนวโน้มของประเทศไทยที่จะมีบทบาทและความสัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ ในประชาคมโลกมากยิ่งขึ้น ทั้งในเชิงเศรษฐกิจและการเมือง ควบคู่ไปกับการแข่งขันทางการค้าที่รุนแรงยิ่งขึ้นระหว่างประเทศ แสดงว่าประเทศไทยจะต้องเตรียมพร้อมทั้งในด้านกำลังคนและองค์ความรู้ ที่มีศักยภาพในระดับสากลเพียงพอที่จะเสริมบทบาทและความสามารถแข่งขันทางเศรษฐกิจของประเทศในประชาคมนานาชาติ ในการนี้ ลักษณะการจัดการศึกษาจึงต้องได้รับการปรับปรุงให้สอดคล้องกับการเตรียมความพร้อมด้านนี้ อาทิ ระบบการเรียน 2 ภาษา การเสริมทักษะในด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ การจัดการ และการสื่อสาร เป็นตัวอย่างของการปรับปรุงระบบและเนื้อหาสาระการเรียนการสอน เพื่อสร้างกำลังคนที่มีความสามารถในระดับนานาชาติ

ในการเสริมสร้างคุณลักษณะของบัณฑิตนี้ ยังต้องรวมไปถึงบทบาทของการจัดการศึกษาทั่วไปที่มีประสิทธิภาพยิ่งกว่าเดิม โดยจัดในลักษณะที่เป็นประสบการณ์ร่วมกันของนักศึกษา เพื่อเน้นการพัฒนาวุฒิภาวะทางความคิด สุนทรียภาพ และบุคลิกภาพตลอดจนโลกทัศน์สากล อันเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของบัณฑิตที่จะเป็นกำลังแรงงานในอนาคต

ในขณะเดียวกัน สาระของความเป็นสากลของอุดมศึกษาจะต้องครอบคลุมไปถึงการศึกษาต้นคว้า เพื่อเสริมสร้างความสามารถแข่งขันและฐานะของประเทศในประชาคมโลก อาทิ การพัฒนาการศึกษาต้นคว้าเกี่ยวกับประเทศคู่ค้า คู่แข่งและประเทศเพื่อนบ้าน การขยายงานด้านไทยศึกษา

ในประเทศและนอกประเทศ เพื่อเผยแพร่คุณลักษณะของ ประเทศชาติ เป็นต้น

ด้านการวิจัย

1. **บูรณาการของการวิจัยกับการสอนและการกิจอื่น ๆ ของอุดมศึกษา** วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาที่กว้างขวางออกไป ทำให้การสอนและการวิจัยจะต้องมีประสิทธิภาพ และพึ่งพซึ่งกันและกันยิ่งขึ้น ในกรณี การประสานประสานภารกิจด้านการวิจัยกับกิจกรรมการเรียนการสอน และการกิจอื่น ๆ ได้แก่ การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรมในขอบเขตที่เหมาะสม จะเป็นกลไกสำคัญ ที่ช่วยให้ทั้งการสอนและการวิจัยมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูรณาการการสอนกับการวิจัยทั้งในเชิง เป้าหมายและการดำเนินงานมีความสำคัญในการเสริมบทบาท และพัฒนาคุณภาพซึ่งกันและกัน

ในแง่ของการจัดองค์กรจึงต้องแสวงหาและพัฒนา โครงสร้าง องค์กรทางวิชาการในสถาบันอุดมศึกษาขึ้นใหม่ ที่จะเปิดโอกาสให้อาจารย์สามารถทำการสอนและการวิจัยควบคู่กันไปและมีการถ่ายทอดข้อมูลความรู้ระหว่างกิจกรรม ทั้งสองได้อย่างสะดวกรวดเร็วและต่อเนื่อง

2. **องค์กรเพื่อการวิจัย** ความต้องการองค์ความรู้ และเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ทำให้ สถาบันอุดมศึกษาจะต้องมีบทบาทมากยิ่งขึ้น ในการค้นคว้า วิจัย เพื่อตอบสนองความต้องการในภาคอุตสาหกรรมและ เกษตรกรรม เพื่อเพิ่มผลิตภาพในระบบการผลิตของประเทศ กิจกรรมการวิจัยของสถาบันอุดมศึกษา จึงต้องขยายตัว ออกไปอีกมากทั้งในด้านองค์กร กำลังคนและทรัพยากร สนับสนุนในด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์กรเพื่อการวิจัย เฉพาะทาง และศูนย์แห่งความเป็นเลิศ เป็นกลไกสำคัญที่ จะต้องพัฒนาขึ้นตามศักยภาพ ความพร้อมและความชำนาญการ ของสถาบันอุดมศึกษาแต่ละสถาบัน

ในขณะเดียวกัน รัฐจะต้องทุ่มเทงบประมาณเพื่อ การวิจัยเป็นสัดส่วนที่มากขึ้นต่องบประมาณของการอุดมศึกษาทั้งหมด โดยอาจดำเนินการทั้งในรูปการสนับสนุน งบประมาณปกติ และการจัดตั้งกองทุน เพื่อการสนับสนุน งานวิจัยเฉพาะทางบางสาขา รวมทั้งสนับสนุนให้ภาคเอกชน เข้ามามีส่วนลงทุนด้านการวิจัยในสถาบันอุดมศึกษามากยิ่งขึ้น

องค์กรวิจัยที่พัฒนาขึ้นดังกล่าว ต้องมีทิศทางวิจัย ที่แน่นอน โดยการสนับสนุนจากทางสถาบัน ทั้งนี้ ทิศทาง การวิจัยในอนาคตจำเป็นต้องสร้างสมดุลระหว่างการวิจัย พื้นฐาน กับการวิจัยประยุกต์ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญของการ

พึ่งพาตนเองด้านภูมิความรู้ของประเทศในระยะยาว งานวิจัย ในแขนงอื่น ๆ อาทิ การวิจัย และพัฒนาเพื่อธุรกิจอุตสาหกรรม การวิจัยเชิงนโยบายเพื่อขึ้นนำการพัฒนาการวิจัยเพื่ออนุรักษ์ และฟื้นฟูสภาพแวดล้อม เป็นกิจกรรมที่ควรขยายตัวและมี องค์กรรองรับเช่นกัน

ด้านการบริการวิชาการ

1. **การถ่ายทอดเทคโนโลยีและการพัฒนาสภาพ สังคมสารสนเทศ** สถาบันอุดมศึกษาจะต้องมีบทบาทและ กิจกรรมมากยิ่งขึ้น ในการนำองค์ความรู้และเทคโนโลยีที่ พัฒนาขึ้นภายในสถาบันออกไปสู่กลุ่มเป้าหมายต่างๆ ทั้งใน ภาคการผลิตดั้งเดิมและภาคการผลิตสมัยใหม่ โดยอาศัย กลไกงานบริการวิชาการที่สอดคล้องกับลักษณะความต้องการ ของกลุ่มเป้าหมาย และเนื้อหาสาระขององค์ความรู้ ในกรณี องค์กรบริการวิชาการรูปแบบใหม่ๆ ต้องได้รับการพัฒนาขึ้น เช่น อุทยานวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี องค์กรบริการสารสนเทศ องค์กรบริการทดสอบมาตรฐานผลิตภัณฑ์ องค์กรการ ศึกษาค้นคว้า เป็นต้น โดยเน้นการถ่ายทอดเทคโนโลยี และการพัฒนาสภาพสังคมสารสนเทศที่ประชาชนและ หน่วยงานสามารถเข้าถึงข้อมูลความรู้ต่างๆ ได้ง่าย ช่วย กระตุ้นศักยภาพการเรียนรู้ของสังคม อันเป็นปัจจัยสำคัญ ของการพัฒนาประเทศระยะยาว

2. **เครือข่ายงานบริการวิชาการ** ด้วยขอบเขตงาน บริการวิชาการที่กว้างขวางยิ่งขึ้นของสถาบันอุดมศึกษา ประสิทธิภาพของการให้บริการจึงจะพัฒนาขึ้นได้โดยอาศัย เครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถาบันอุดมศึกษาด้วยกัน และระหว่างสถาบันอุดมศึกษา กับหน่วยงานภายนอกอื่นๆ เช่น ภาคเอกชน หน่วยงานพัฒนาของรัฐ องค์กรพัฒนา เอกชน สถาบันอุดมศึกษาในท้องถิ่น สื่อมวลชน เป็นต้น ทั้งนี้โครงการบริการวิชาการต่างๆ ผ่านเครือข่ายความร่วมมือ ดังกล่าว นอกจากจะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงาน แล้ว ยังปูทางไปสู่การจัดบริการวิชาการในลักษณะกิจการที่ พึ่งตนเอง หรือแม้แต่เป็นกิจการที่ช่วยระดมทุนเข้าสู่สถาบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริการวิชาการที่กลุ่มเป้าหมายมีกำลังซื้อ สูง เช่น ภาคธุรกิจอุตสาหกรรม ซึ่งการจัดบริการวิชาการ ให้แก่กลุ่มเป้าหมายดังกล่าว อาจทำในรูปการร่วมทุนและ ร่วมดำเนินการกับภาคเอกชน เช่น การร่วมทุนในบริษัท ที่ปรึกษา องค์กรบริการทางธุรกิจต่างๆ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การระดมเงินทุนจากการให้บริการวิชาการ ของสถาบันอุดมศึกษายังคงต้องยึดถือประโยชน์ที่พึงมีต่อ สังคมเป็นหลักสำคัญ

ด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

1. การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เพื่อการอยู่ร่วมในประชาคมนานาชาติ การมีความสัมพันธ์ทางการเมืองและการค้าในประชาคมนานาชาติมากขึ้น ทำให้ประเทศต้องเตรียมความพร้อมไม่เพียงแต่ในด้านกำลังคนและกำลังความรู้เท่านั้น แต่งานด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมก็จะมีบทบาทสำคัญขึ้นในการสงวนเอกลักษณ์ และความแตกต่างทางวัฒนธรรม เพื่อการอยู่ร่วมในประชาคมโลกอย่างมีเอกลักษณ์และศักดิ์ศรี ในการนี้ สถาบันอุดมศึกษาจะต้องพัฒนาองค์กรทางศิลปวัฒนธรรมให้มีความแข็งแกร่งยิ่งขึ้น ทั้งในด้านทรัพยากรและรูปแบบองค์กร ตลอดจนความร่วมมือกับสถาบันทางวัฒนธรรม โดยทั่วไปและในระดับท้องถิ่น เพื่อให้การศึกษาค้นคว้าและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2. การเสริมสร้างคุณลักษณะทางวัฒนธรรมที่พึงประสงค์ ผลกระทบจากกระบวนการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะในด้านสังคมและวัฒนธรรมที่นำมาซึ่งลักษณะสังคมผู้บริโภคและการติดยึดในวัตถุ ตลอดจนการเสื่อมลงของค่านิยมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมไทย ทำให้สถาบันอุดมศึกษาต้องมีส่วนช่วยในการเสริมสร้างลักษณะทางวัฒนธรรมที่พึงประสงค์ให้มากขึ้นแก่บัณฑิต อาทิ ความศรัทธาในศาสนาธรรม ความมีจรรยาบรรณในวิชาชีพ ความใฝ่รู้ใฝ่เรียน ความสามารถในการปรับตัวและการทำงานร่วมกับผู้อื่น เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะเป็นคุณลักษณะที่ช่วยเสริมสร้างความแข็งแกร่งทางวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นคุณลักษณะที่สอดคล้องกับโลกของการทำงานในอนาคตอีกด้วย

ทั้งนี้ การเสริมสร้างคุณลักษณะทางวัฒนธรรมต้องอาศัยการบูรณาการงานศิลปวัฒนธรรมเข้ากับกิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมนักศึกษา ตลอดจนการจัดสภาพแวดล้อมต่างๆ ในสถาบัน เพื่อเป็นต้นแบบทางวัฒนธรรมที่ดี ให้แก่อาจารย์ นักศึกษา ตลอดจนบุคคลและหน่วยงานภายนอก

3. ระบบอุดมศึกษาที่พึงประสงค์

การที่อุดมศึกษา จะสามารถปรับทิศทางการปฏิบัติภารกิจแต่ละด้านไปในแนวดังกล่าวได้อย่างราบรื่นนั้น จำเป็นที่ระบบอุดมศึกษาเองก็ต้องปรับปรุงโฉมหน้าให้เป็นระบบที่มีประสิทธิภาพ มีความคล่องตัว และมีความไวในการปรับตัวสูง ทั้งนี้โฉมหน้าใหม่ที่สำคัญของระบบอุดมศึกษาที่พึงประสงค์ มีดังนี้

1. โครงสร้างและรูปแบบใหม่ในระบบอุดมศึกษา

ระบบอุดมศึกษาที่พึงประสงค์ จะมีโครงสร้างและรูปแบบขององค์กรอุดมศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไป นับตั้งแต่ระดับหน่วยงานกลางที่จะต้องมีการจัดใหม่ จากเดิมซึ่งมีการกระจายสังกัดอยู่ในหลายกระทรวง ทบวง กรม ซึ่งทำให้ยากต่อการประสานนโยบายระหว่างกัน มาเป็นโครงสร้างการบริหารที่รวมสถาบันอุดมศึกษาระดับปริญญาทั่วไปทั้งหมดมาอยู่ในสังกัดเดียวกัน โดยเน้นหลักการของการสร้างเอกภาพในเชิงนโยบายและมาตรฐานการศึกษา และการกระจายอำนาจการบริหาร

ควบคู่ไปกับการจัดหน่วยงานอุดมศึกษาระดับชาติ จะต้องมีการพัฒนารูปแบบใหม่ขององค์กรอุดมศึกษาในระดับสถาบันที่มีรูปแบบความสัมพันธ์กับรัฐที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีอิสระและความคล่องตัวในการบริหารงานมากขึ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการพัฒนาแบบมหาวิทยาลัยของรัฐที่ไม่เป็นส่วนราชการ ดังเช่นที่ได้มีการริเริ่มในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ซึ่งจะเป็นมหาวิทยาลัยที่มีระบบบริหารการเงิน บุคลากร และงานวิชาการที่ต่างออกไปจากมหาวิทยาลัยของรัฐอื่นๆ ที่จะช่วยให้มหาวิทยาลัยสามารถประกอบภารกิจต่างๆ ได้อย่างดีและมีการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

การพัฒนารูปแบบใหม่ขององค์กรอุดมศึกษา ยังรวมไปถึงการมององค์กรเฉพาะภารกิจรูปแบบใหม่ๆ เพิ่มขึ้น เพื่อให้การปฏิบัติการกิจด้านนั้นๆ เป็นไปได้ดียิ่งขึ้น เช่น การจัดตั้งเทคโนโลยีธานี ขึ้นในมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี เพื่อเป็นองค์กรที่จะให้บริการวิชาการแก่หน่วยงานภายนอก โดยมีการร่วมดำเนินงานระหว่างมหาวิทยาลัย ภาคเอกชน และหน่วยงานของรัฐ เป็นต้น

2. บทบาทใหม่ของสถาบันอุดมศึกษาเอกชน

การขยายตัวของบริการการศึกษาในระดับอุดมศึกษายังคงมีต่อไปอีกที่รองรับความต้องการของประชาชน และภาคการผลิตต่างๆ โดยวางเป้าหมายให้มีสถาบันอุดมศึกษาเกิดขึ้นในเมืองหลัก เมืองรองครบทุกเมืองของประเทศ เพื่อเป็นศูนย์กลางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และแหล่งสรรพวิทยาการของภูมิภาค ในการขยายตัวของระบบอุดมศึกษานี้ สถาบันอุดมศึกษาเอกชนจะเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ทั้งในเชิงปริมาณและความหลากหลายของภารกิจ ทั้งนี้เพื่อมุ่งให้สถาบันอุดมศึกษาเอกชนมีส่วนช่วยกระตุ้นให้ระบบอุดมศึกษามีการแข่งขันและการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะส่งผลดีต่อคุณภาพและความเป็นเลิศของการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

ในการเติบโตของสถาบันอุดมศึกษาเอกชนนี้ นอกจากการสนับสนุนในเชิงนโยบาย และทางด้านวิชาการจากรัฐแล้ว การส่งเสริมความร่วมมือระหว่างสถาบันอุดมศึกษาเอกชน กับสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ และหน่วยงานในต่างประเทศ ก็จะมีส่วนสำคัญในการพัฒนาความแข็งแกร่ง และเร่งการเจริญเติบโตของสถาบันอุดมศึกษาเอกชนในอนาคต

3. ความสามารถในการพึ่งตนเองของสถาบันอุดมศึกษา ในอนาคตความสามารถในการพึ่งตนเองด้านค่าใช้จ่าย จะมีส่วนสำคัญในการให้อิสระในการบริหารงบประมาณแก่สถาบันอุดมศึกษา และเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากร ทั้งนี้การสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองเป็นแผนการระยะยาวที่มีสาระสำคัญอยู่ที่การให้ผู้เรียน และผู้รับบริการจากอุดมศึกษา ทั้งในรูปการศึกษา การฝึกอบรม ตลอดจนการบริการต่าง ๆ ได้มีส่วนรับผิดชอบในค่าใช้จ่ายดำเนินการของสถาบันอย่างเป็นธรรมชาติมากขึ้น โดยยึดหลักการที่ให้อิสระรับผิดชอบค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาส่วนหนึ่งในฐานะที่เป็นสวัสดิการทางสังคม และรัฐยังคงได้ประโยชน์จากกำลังคนที่ผลิตจากอุดมศึกษา ในขณะที่ผู้เรียนและผู้รับบริการต้องลงทุนไปกับการศึกษาส่วนหนึ่ง เป็นสัดส่วนเหมาะสมแก่ประโยชน์ที่ได้รับด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ยังต้องคำนึงถึงการวางกลไก และมาตรการ เพื่อให้โอกาสแก่ผู้เรียนหรือผู้รับบริการอีกส่วนหนึ่ง ที่ด้อยฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมอีกด้วย

การสร้างความสามารถในการพึ่งตนเอง ยังรวมไปถึงการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารที่จะเปิดโอกาสให้สถาบันอุดมศึกษาสามารถหารายได้เพิ่มเติมจากบริการวิชาการบางประเภทได้ ในรูปวิสาหกิจที่มีการลงทุนและร่วมดำเนินงานกับหน่วยงานภายนอก ตามความพร้อมและความชำนาญการ เพื่อนำเงินที่ได้ออกไปสนับสนุนกิจการอื่น ๆ ของสถาบัน

ทั้งนี้ ภาคเอกชนควรจะได้รับการกระตุ้นให้เข้ามามีบทบาทมากยิ่งขึ้น ทั้งในฐานะผู้ซื้อบริการและผู้ร่วมลงทุนในบริการกับสถาบันอุดมศึกษา

4. เครือข่ายอุดมศึกษา ระบบอุดมศึกษาในอนาคตจะต้องมีเครือข่ายการประสานงานและร่วมมือระหว่างสถาบันอุดมศึกษา กับหน่วยงานภายนอกอื่น ๆ มากขึ้น ภายใต้วัตถุประสงค์ของการสร้างสภาพสังคมสารสนเทศ และสภาพสังคมแห่งการเรียนรู้ สถาบันอุดมศึกษาจะเป็นส่วนสำคัญที่จะประสานข้อมูล และริเริ่มโครงการ ตลอดจนดำเนินงานต่าง ๆ ร่วมกับองค์กรอื่น ๆ ในสังคม ซึ่งจะทำให้การดำเนินงานสอดคล้องกับความต้องการภายนอกมากขึ้น กับยังเป็นการทำให้อุตสาหกรรมได้รับโอกาสทางการศึกษา

กว้างขวางออกไปตามความหลากหลายของการดำเนินงานขององค์กรแต่ละแห่งในเครือข่ายความร่วมมือนี้ด้วย

ทั้งนี้ การบริหารงานของสถาบันอุดมศึกษาทุกระดับ จึงจะต้องมีการเข้าร่วมจากหน่วยงานภายนอกมากขึ้น อาทิ ตัวแทนชุมชน ตัวแทนองค์กรวิชาชีพ ตัวแทนองค์กรพัฒนา สื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ เป็นต้น ตลอดจนการจัดตั้งองค์กรกลางเพื่อการพัฒนาอุดมศึกษาในด้านต่าง ๆ ขึ้นเป็นองค์กรประสานความร่วมมือระหว่างสถาบันอุดมศึกษา กับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น องค์กรเพื่อการพัฒนาบุคลากรอุดมศึกษา องค์กรกลางเพื่อพัฒนาสถาบันอุดมศึกษาเอกชน เป็นต้น

5. ระบบบริหารภายในที่มีประสิทธิภาพ สถาบันอุดมศึกษาในอนาคตควรมีการบริหารการเงิน บุคลากร และวิชาการที่คล่องตัวและสอดคล้องกับเป้าหมายและปณิธานของสถาบัน ในด้านการเงินสถาบันอุดมศึกษาจะต้องมีระบบการบริหารงบประมาณที่มีประสิทธิภาพ และสามารถตรวจสอบได้ควบคู่กับการได้รับอิสระในการจัดสรรงบประมาณจากรัฐในรูปเงินอุดหนุนทั่วไปมากขึ้น ในด้านบุคลากรมุ่งเน้นระบบที่สามารถสรรหาคัดเลือก พัฒนา และเก็บรักษาบุคลากรไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งโดยการให้ค่าตอบแทนที่เหมาะสมแก่ผลงานและสาขาวิชาชีพ ตลอดจนการจัดสภาพการทำงานและสวัสดิการที่เหมาะสม และเอื้อต่อการสร้างบรรยากาศทางวิชาการในสถาบันอุดมศึกษา

ในการนี้ จะต้องมีการนำเทคโนโลยีการบริหารสมัยใหม่เข้ามาใช้ในสถาบันอุดมศึกษาอย่างแพร่หลายยิ่งขึ้น อาทิ ระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารและติดตามผล เป็นต้น นอกจากนี้ บุคลากรสายบริหารและธุรการของอุดมศึกษาจะต้องมีคุณวุฒิและประสบการณ์ทางวิชาชีพโดยตรงมากยิ่งขึ้นเช่นกัน

สรุป

จากปัจจัยความเปลี่ยนแปลงของโลกและของประเทศ ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ตลอดจนการสนับสนุนในระดับนโยบายจากรัฐบาลที่มีต่ออุดมศึกษา จึงอาจกล่าวได้ว่าช่วงเวลาปัจจุบัน อาจจะเป็นช่วงเวลาที่น่าจับตามองที่สุดในประวัติศาสตร์ของอุดมศึกษาไทย ปัญหาและความต้องการใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นกับประเทศกำลังค่อย ๆ ผลักดันให้ระบบอุดมศึกษามีการปฏิรูปตัวเอง ทั้งในเชิงภารกิจ และการจัดการภายใน ซึ่งปัจจัยสำคัญที่สุด ก็คือ ความเข้าใจและความตระหนักของประชาคมอุดมศึกษาเองต่อปัญหาและความต้องการดังกล่าว ที่จะช่วยทำให้การปฏิรูปโฉมหน้าใหม่ของอุดมศึกษาไทย เป็นไปอย่างทันการณ์และมีประสิทธิภาพ

